

Medisinsk historie

Arsenikkmysteriet på Hamar

To aktede personer i byen, begge leger, var hovedpersoner da en særegen rettssak fant sted på Hamar i desember 1964. Aasta Midtbø var tiltalt for å stå bak flere tilfeller av arsenikkforgiftning. Christian Voss var et av ofrene for forgiftningene. Midtbø hadde gjennom lengre tid plaget Voss med trakasserende telefonoppringninger og med besøk både på arbeidsplassen og hjemme hos kollegaen.

Konflikten mellom dr. Aasta Midtbø og overlege Christian Voss ved kvinneklinikken hadde lenge vært et samtaleemne i Hamar da hun ble arrestert nyttårsaften 1963 (1). Politimester Klouman hadde i lang tid forsøkt å megle mellom de to legene. Det var en delikat sak å håndtere. Etter lange og vanskelige overveielser bad politimesteren forhørsretten om å utstede en arrestordre.

Dr. Midtbø var 53 år gammel da hun ble arrestert. I vesken hennes fant politiet en ladd pistol. De fant også en kvittering fra Ålgen Apotek i Arvika. Stadsfysikus Lund ledsaget politiet for å se etter om det kunne være oppbevart arsenikk i leiligheten hennes. Aasta Midtbø måtte tilbringe nyttårsaften i Hamar kretsfengsel dette året. Den andre hovedpersonen i denne historien, den 58 år gamle gynekologen Christian Voss, var hjemme sammen med sin ektefelle i familiens villa, i Borchgrevinks gate.

Sommeren 1963 gikk det mange rykter i byen om forholdet mellom legene Voss og Midtbø. De to traff hverandre første gang kort tid etter at Midtbø kom til Hamar

i 1954. Ryktene kunne ikke fortelle hva som skjedde mellom dem, men det som etter hvert ble klart, var at Aasta Midtbø ville gifte seg med Christian Voss. Voss ville imidlertid ikke gifte seg med henne. Hun hadde aldri vært gift. Han var skilt flere år i forveien, etter et kortvarig ekteskap. Han var en majestetisk skikkelse, en ledertype, intelligent og sjarmerende. Hun var liten, nett og pen. Hun var en respektert lege blant sine pasienter og hadde et godt omdømme i byen.

Telefonterror

Det utviklet seg til sjikane og telefonterror. Via telefonen forsøkte Midtbø å komme i kontakt med Voss sent og tidlig. Han var avvisende. Hun møtte opp på hans trapp og ringte på. Hun oppsøkte ham på kvinneklinikken og hjemme hos ham. Dr. Voss anmeldte sin kollega for disse forhold. Politimesteren likte saken dårlig. Det dreide seg om to av byens aktede borgere og fremtredende personligheter i en personlig konflikt. Ingen av dem ville tjene på at saken i sitt fulle omfang ble kjent for allmennheten. Det ble satt i gang etterforskning med avhør av vitner. Politimesteren

Lars Meyer
Vognvegen 132
2315 Hamar

Hamar 1964. «Arsenikk-dramaet på Hamar». Retten settes i lagmannsretten i Hamar. Frk. Aasta Midtbø var privatpraktiserende lege og tiltalt for 11 mordforsøk med arsenikk. Forsvarer var Alf Nordhus. Foto Sverre A. Børretzen, Aktuell-arkivet/SCANPIX

ønsket mest mulig ro om saken, men kunne ikke hindre at forhold omkring saken ble kjent blant folk i Hamar. Det ble bekreftet at Aasta Midtbø ofte ringte Christian Voss, men hun forsvarte seg med å si at det lå faglige grunner bak kontakten. Hun nektet bestemt for at hun plaget ham.

Midtbø arbeidet på Hamar sykehus, men da det ble kjent at hun hadde benyttet sykehusets telefonapparater til sjikaneoppringninger til Voss, mistet hun sin stilling der. Hun forlot ikke Hamar, men startet privat praksis i Torggata. Telefongeroren mot dr. Voss stilnet en periode. I 1962 fornyet imidlertid dr. Voss sin anmeldelse. Blant folk i byen het det nå at dr. Voss ble truet på livet. Men politiet foretok seg intet.

Våren 1963 ble det kjent at Christian Voss aktet å gifte seg med Eva Larsen, tidligere jordmor ved kvinneklinikken i Furnes, og som nå arbeidet ved Aker sykehus. Man kunne tro at dette ville ha satt en stopper for konflikten mellom de to legene, men den tiltok heller i styrke etter at planene om giftermål ble kjent. Ofte ringte dr. Voss politikammeret for å be om hjelp til å finne ut hvem som blokkerte telefonen hans. Telefonoppringningene skjedde fra flere steder, blant annet telefonkiosker. Midtbø ble innkalt til en samtale ved politikammeret. Hun nektet for alt. Dr. Voss var stadig i kontakt med politiet og var nokså fortvilet. Han var redd for at noe dramatisk kunne komme til å skje.

Gift på flaske

I august 1963 fikk Christian Voss besøk av et par fra Oslo. Før maten serverte han et glass portvin til hver av dem. Selv tok han bare et halvt glass, fordi han samme natt skulle ha vakt og ville være forsiktig med hva han drakk. Under måltidet ble begge gjestene dårlige. De ble svimle og fikk diaré. Symptomene varte i flere dager. Voss selv kastet opp hele natten på overnattingsrommet sitt ved klinikken. Både verten og gjestene tenkte det kunne være bedervet mat som hadde skylden. Noen dager senere var kusinen til Voss og en venninne innom på en tilfeldig visitt. Flasken med portvin ble tatt frem og damene tok et lite glass hver. Voss skulle igjen på vakt og avstod. Begge damene ble raskt syke, med magesmerter, brekninger, diaré og hodepine.

De diskuterte seg imellom og syntes det var underlig at begge var blitt brått syke nærmest samtidig. Deres mistanke ble rettet mot portvinen som Voss hadde servert dem. De bad derfor husholdersken til dr. Voss om å få flasken, som bare inneholdt en liten skvett tilbake. Det ble somlet litt med å sende flasken til Oslo for å få innholdet analysert. Den havnet til slutt ved Institutt for næringsmiddelkontroll. Der ble den liggende i påvente av flere opplysninger som professoren ved instituttet bad om.

Den 16. september lå det en pakke på kontoret til dr. Voss. Det var skrevet hans navn på det grå papiret. Noen avsender var ikke oppgitt. Inni pakken lå en flaske White Horse whisky. Det var ikke uvanlig at en lege kunne få en oppmerksomhet fra en fornøyd pasient, men denne gangen var det litt merkelig at det ikke var noe kort med og heller ingen avsenderadresse. Voss ble litt mistenksom, men etter å ha kontrollert at flasken var uåpnet og original, slo han seg til ro og tok flasken med hjem. Kvelden etter kom Voss sent hjem fra arbeid ved kvinneklinikken og med seg i bilen til Hamar hadde han jordmor Gunvor Backe og sin kontordame Arna Fredheim. Da de kom til Hamar, inviterte han dem inn og bød på en kopp kaffe. Han ville gjerne servere et glass likør, men fant ikke annet enn flasken med whisky. De tok et lite glass hver. Alle ble syke etter en liten stund. Voss fattet mistanke om at noen hadde tilsatt et giftig stoff i flasken, og den ble derfor brakt til politistasjonen. Derfra ble den sendt til Kriminalpolitisenentralen.

Mistanke, men ingen bevis

På denne tiden befant Eva Larsen, forloveden til Christian Voss, seg på Aker sykehus. En dag fant hun en liten pakke hengt på dørklinken sin. Pakken inneholdt to stykker kake. Hun var ikke selv glad i kaker, men samme kveld bød hun en venninne på et av stakkene. Det smakte forferdelig, ja var rett og slett uspiselig. Da hun fikk høre om whiskyen, syntes hun det hele virket merkelig og lurte på om det kunne være en sammenheng mellom de to episodene, men kakestykkene var allerede kastet, og å finne ut noe om innholdet i dem var dermed umulig.

I oktober skjedde det et nytt forgiftningstilfelle. Det var den blivende hustru til Christian Voss, Eva Larsen og hans kusine som hadde drukket en slurk av et pjoletterglass. Begge to ble innlagt ved Hamar sykehus med alvorlige symptomer på forgiftning, men de kom seg nokså raskt. I tilslutning til dette siste forgiftningstilfellet foretok politiet et besøk i doktorens villa. Voss kunne da vise dem skader på et kjellervindu, som tydet på at det hadde vært et innbrudd. Alle syntes at situasjonen ble mer og mer uhyggelig, og man purret Kriminalpolitisenentralen for å få innholdet i flaskene analysert. Den 17. oktober ble Christian Voss viet til Eva Larsen. På grunn av alle omstendigheter ønsket man at dette skulle foregå så ubemerket som mulig.

På grunn av Aasta Midtbøs telefonsjikane falt politiets mistanke om forgiftningstilfellene på henne, men bevis fantes ikke. Analysene viste at forgiftningene skyldtes arsenikk i dødelige doser. I slutten av november var det kontakt mellom Ole Sjetne, advokaten til dr. Voss, og politi-

mester Klouman. De ble enige om å møtes hos dr. Voss ved 20-tiden, det tidspunktet på kvelden da telefonsjikane vanligvis startet. Først litt før 22 ringte det. I alt kom det 26 oppringninger i løpet av et kvarters tid. Og det fortsatte med en rekke oppringninger den neste halve timen. Til slutt tok politimesteren telefonen og henstilte til personen som ringte at denne måtte stanse tøvet med det samme. Alle de tre herrene var sikre i sin sak. De kjente alle igjen damestemmen i telefonen; det var Midtbø. Kort tid etterpå anmodet Klouman Midtbø om frivillig å la seg mentalundersøke. Hun avslø.

Gjentatte forsøk

Lørdag den 21. desember brakte postmannen med seg en pakke til kvinneklinikken i Furnes. Den var adressert til en av jordmødrene, Eva Voss. Pakken inneholdt en liten flaske likør. Den var fra «Per, Pål og Espen». Både herr og fru Voss tenkte nok med det samme på forgiftningene, men flaskens kork var ubrudd. Eva trodde hun forstod sammenhengen, hun hadde som jordmor tatt imot to gutter i samme familie; Per og Pål. Hun tok det for gitt at den tredje, Espen, nå hadde kommet, og at flasken var en original hilsen fra familien. Samme kveld samlet klinikkens personale seg i hagestuen. Selv om de var på vakt, tok Eva den lille flasken frem. Det var så stille og ingen fødsler i vente. Hun helte opp et lite glass til hver. De skålte og ønsket hverandre god jul. Men likøren smakte ikke godt, og ingen drakk mer enn den ene slurken. Allikevel ble alle fire i løpet av få minutter dårlige, med kvalme og oppkast. Flasken ble den 23. desember brakt til politiet av Voss. Han anmeldte samtidig nok et giftmordforsøk.

Den 28. desember hadde Voss vakt på klinikken. Han overnattet på det lille vaktrommet sitt i den lange brakkebygningen ved siden av selve klinikkbygget. Da han skulle gå til sengs, fant han en skål med fruktsalat på nattbordet. Det hendte at klinikkens ansatte satte inn rester til overlegen etter tilstelninger. Han hadde ikke lyst på salaten og la seg uten å røre den. På morgenen tenkte han at søstrene ville bli fornærmet hvis han ikke smakte på den, og tok derfor et par skjeer. Med det samme kjente han en merkelig bismak, og forstod straks hva det dreide seg om! Dagen etter fikk politiet beskjed om det femte forsøk på giftmord. Politimesteren kunne ikke nøle lenger. Han bad forhørsretten om pågripelsesordre. Rettens beslutning var klar på nyttårsaftnen. Forhørsretten bestemte at Midtbø skulle varetektsfengsles, men allerede 4. januar besluttet lagmannsretten at hun skulle løslates. Man hadde lett etter rester av arsenikk i boligen og på kontoret hennes uten å finne noe. Hun gjenopptok straks sin praksis.

Fellende vitneutsagn

Videre etterforskning brakte på det rene at en kvinne ved flere anledninger hadde hentet ut arsenikk ved et par apotek i Oslo. Politiet på Hamar følte seg overbevist om at kvinnen måtte være dr. Midtbø. Hun ble pågrepet på nytt den 30. januar og fengslet, men også denne gangen opphevet lagmannsretten fengslingskjennelsen. Hun gikk rett til sitt kontor og var klar til å ta legevakt etter oppsatt turnus. Politiet på Hamar var nesten lammet. Etterforskningen stod i stampe. Man forsøkte forgjeves å få henne til å gå med på en frivillig psykiatrisk observasjon.

Etter hvert kom rapportene fra Kriminalpolitiet. I alle forgiftningstilfellene var det snakk om svært store doser arsen. Den ene whiskyflasken inneholdt nok mengde gift til å ta livet av 100 mennesker! En kviterting som ble funnet i dr. Midtbøs veske, førte politiet til apoteket i Arvika. Personalet der kunne bekrefte at de hadde eksperimentert en norsk kvinne som kjøpte gift. Andre vitneopplysninger tydet også på at det var dr. Midtbø som hadde vært på besøk. I slutten av mars, like før påske, ble dr. Midtbø arrestert på nytt. Noen dager senere ble det arrangert en konfrontasjonsparade i Arvika. Åtte kvinner skulle stilles opp foran de svenske vitnene. De fleste pekte ut dr. Midtbø. Ved denne varetaktsfengslingen gav Lagmannsretten politiet medhold. Det ble varetaktsopphold og tvangsinnleggelse ved psykiatrisk sykehus. Samtidig sprakk saken slik at avisene begynte å skrive om den.

I erklæringen fra de sakkyndige psykiaterne (Johan Bremer og Jon Leikvam) het det at Aasta Midtbø var sinnssyk i forholdet til Christian Voss. I alle daglige og vanlige forhold var Aasta Midtbø fullt normal, men så snart man kom inn på hennes forhold til Voss var hun å anse som sinnslidende. De samme sakkyndige antok også at det var fare for gjentakelse av straffbare handlinger. Aasta Midtbø valgte Alf Nordhus til å forsvare seg i rettsaken som startet den 1. desember 1964 i Festiviteten på Hamar. På rettsakens første dag sa hun seg ikke skyldig i tiltalepunktene. Aktor åpnet sitt foredrag slik: «På tiltalebenken sitter en kvinne som på grunn av visse opplevelser er blitt sinnssyk. De forbrytelser hun har begått, kan hun derfor ikke straffes for, og påtalemyndigheten krever henne derfor bare sikret.»

Sinnssyk?

Hendelse etter hendelse ble gjennomgått, og de to legene hadde sterkt avvikende versjoner å fortelle. Alf Nordhus gikk løs på politiets bevisførsel. Det ble avdekket en hel rekke mangelfulle forhold ved de fremlagte bevisene og mangler ved selve etterforskningen. Dommen falt den 14.

desember, og juryen svarte nei på alle tiltalepunkter om giftmordforsøk, men ja på spørsmålet om hun var skyldig i telefonterror, plagsom opptreden og forfølgelse i bil. Aasta Midtbø forlot rettsalen med favnen full av blomster, men allikevel fortvilet over at hun var dømt skyldig på dette siste punktet.

Dagen etter var rettsalen lukket. De psykiatrisk sakkyndige fortalte retten om sine vurderinger, og de fastholdt at det var en mindre del av hennes sjelsliv som var abnormt, og det gjaldt hennes forhold til Christian Voss. De sakkyndige mente det var fare for at hun kunne begå straffbare handlinger igjen, til og med farligere enn dem lagretten hadde kjent henne skyldig i. Lagrettens ti medlemmer fikk nye spørsmål de skulle drøfte og besvare: Var Aasta Midtbø sinnssyk? Var det fare for gjentakelse av straffbare handlinger? Hvis retten svarte ja på begge spørsmålene, kunne man avsi sikringsdom. Hvis retten svarte nei, ville det bety at hun var straffansvarlig for sin opptreden overfor dr. Voss. Da ville hun i verste fall bli idømt en kortvarig fengselsstraff og i beste fall bare en bot. Å bli erklært sinnssyk ville derfor være mye verre for henne. Da kunne hun idømmes sikringsmidler som ville bety en langt varigere inngripen i livet. Lagretten brukte ikke mer enn 50 minutter på sin avgjørelse, og dens svar ble nei.

Lagrettens svar ble oppfattet som en protest mot de sakkyndige. De tre dommerne forkastet imidlertid lagrettens avgjørelse i sikringsspørsmålet. Dommerne støttet seg til erklæringen fra de sakkyndige: Aasta Midtbø var åpenbart sinnssyk. Saken vedrørende dette ble henvist til ny lagmannsrett med nye dommere. Forvirringen i rettsalen og utenfor var stor. Skulle hun fengsles på nytt? Politimesteren tok straks initiativ til å ville tvangsinnlegge dr. Midtbø. Folk forstod hva som var i ferd med å skje. De var opprørt og planla å stanse bilen med doktoren hvis det ble snakk om å sette seg i bevegelse mot Oslo. Men ganske overraskende kom det til en avtale mellom politiet og Aasta Midtbø, med tilslutning fra hennes søster og høyesterettsadvokat Alf Nordhus; Aasta Midtbø skulle forlate Hamar i løpet av ettermiddagen og ikke vende tilbake igjen. Noen tidsbegrensning inneholdt ikke avtalen. Underforstått tenkte man nok at avtalen opphørte å gjelde på det tidspunkt endelig dom i sikringsspørsmålet ville foreligge. Under trussel om å bli tvangsinnlagt ble Aasta Midtbø presset til å signere en avtale som betydde forvisning fra byen med avreisefrist på tre timer.

Saken ble til slutt ført for Høyesterett, som fastslo at Aasta Midtbø ikke var å betrakte som sinnslidende, etter at juryen hadde svart nei på statsadvokatens spørsmål om

dette. Lagmannsrettens tre juridiske dommere var forpliktet til å bøye seg for legmennenes svar på dette punktet. Etter dette stilnet saken. Det ble aldri funnet noen løsning på spørsmålet om hvem som stod bak forgiftningene.

Christian Voss døde i 1996, 91 år gammel. Aasta Midtbø døde i 2000, 90 år gammel. Den franske psykiater G. de Clerambault beskrev i 1919 syndromet som lenge bar hans navn, men som i dag kalles mental automatisme (2). På engelsk brukes begrepene *stalker* om de personer som har en slik atferd og *stalking* som betegnelse på atferden. Stalking er en viljebestemt handling, ondartet med gjentatt forfølgelse og trakassering av en annen person, og som truer dennes sikkerhet (3). Typisk oppførsel kan være at man plasserer seg ved offerets bosted eller at man forsøker å oppnå kontakt via telefon, brev, e-post eller pakker. Handlingene kan kulminere i vold mot offeret og i verste fall drap. Noen mener at man kan inndele stalkere i flere grupper etter visse karakteristika. Den erotomane er vanligvis en kvinne som er overbevist om at en mann fra det høyere sosiale lag er forelsket i henne. Led Aasta Midtbø av de Clerambaults syndrom?

Litteratur

1. Spang MG. Den ukjente morder. Oslo: Cappelen, 1965.
2. Koupernic C. From Kadinsky to Clerambault. Value of eponyms. *Ann Med Psychol* 1996; 154: 123–5.
3. Kampuis JH, Emmelkamp PMG. Stalking – a contemporary challenge for forensic and clinical psychiatry. *Br J Psychiatry* 2000; 176: 2006–9.